



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

زمان پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۱۱/۲۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

## بررسی ویژگی های کمربند سبز در حریم شهرها و تعیین راهبردهای برنامه ریزی با هدف اجتناب از رشد افقی شهر (مطالعه موردی: شهر رشت)

نویسنده اول<sup>۱</sup> سمیرا زارع نژاد، نویسنده دوم<sup>۲</sup> سید برهان صالحی ریحانی

۱- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گرایش آمایش شهری، دانشگاه پیام نور، واحد رشت، ایران

Samira.zarenezhad@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی مهندسی معماری، دانشگاه علم و فرهنگ شعبه تهران، تهران، ایران

borhan.salehi1451@gmail.com

### چکیده

موضوع توسعه پایدار در تمامی مجامع جهانی بسیار حائز اهمیت است و در تمام برنامه‌ریزی‌ها، شاخص‌های این موضوع را مد نظر قرار می‌دهند در ایران نیز سعی می‌شود تا توسعه بصورت پایدار انجام شود که از مصادیق آن توسعه پایدار شهری است که در آن حفظ اراضی طبیعی اطراف در این حوزه اهمیت دارد و باید توسعه هدفمند و با در نظر داشتن اراضی کشاورزی، محیط‌های حفاظت شده و.. باشد در پژوهش‌های پیشین انجام شده در موضوع حریم، توسعه پایدار نیز مورد بحث قرار گرفته ولی آنچه که در این پژوهش نو و جدید می‌باشد این است که توسعه پایدار را با مشخص کردن جهت توسعه بصورت کاربردی و در عمل مشخص می‌سازد که در پژوهش‌های سابق جهت رشد ارائه نشده است. این پژوهش از نوع کاربردی محسوب می‌شود که هدف از آن بررسی توسعه پایدار شهری به واسطه ایجاد کمربند سبز شهری است که با بررسی مولفه‌ها و شاخص‌های توسعه پایدار و اهمیت آن در رشد شهرها و ارتباط آن با کمربند سبز شهری است و جهت توسعه آینده شهر در اراضی حریم مورد بررسی قرار گرفته است مولفه‌های توسعه پایدار شهری به روش اسنادی و کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

کلیدواژگان: کمربند سبز، حریم شهر، رشد افقی شهر، شهر رشت



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



## -مقدمه و بیان مساله

در ایران رشد سریع شهرنشینی در سه دهه گذشته با توان تجهیز فضاهای شهری و گسترش زیرساخت‌ها متناسب نبوده و مشاغل مورد نیاز را ایجاد نکرده است. از آنجا که توزیع فضایی شهرها، کنترل شده و در چهارچوب یک برنامه جامع که مبتنی بر هماهنگی‌های بخشی و ناحیه‌ای باشد صورت نگرفته، مشکلات ناشی از رشد شتابان جمعیت شهرنشین ابعاد پیچیده‌ای یافته است. در نتیجه، مشکلاتی نظیر گرانی مسکن، بیکاری و اسکان غیر رسمی به شدیدترین شکل ممکن، موجب گردیده است تا نواحی پیرامون شهرها (حریم شهرها) دائماً در معرض هجوم کاربر بهای شهری و توسعه صنعتی قرار گیرند.

بسیاری از شهرهای بزرگ در سرتاسر جهان با هدف دستیابی به کارآیی و مهار مشکلات شهری، رشد شهری را کنترل می‌کنند. در بین بسیاری از ابزارهای سیاستگذاری رشد شهری، سیاست کمربند سبز (GB) به عنوان محکم‌ترین و قوی‌ترین شناخته شده است. (Jae Ik Kim & Another, 2019)

در پژوهش انجام شده در کشور کره جنوبی در سال ۲۰۱۹ در شهر سئول کمربند سبز تأثیر قابل توجهی در توسعه زمین شهری در نزدیکی مرز سئول داشته و در همان پژوهش این نتیجه گرفته شد که در زمان حذف کمربند سبز توسعه در اطراف شهر گسترش بیشتری داشته و کمربند سبز را عامل موثری در جلوگیری از رشد شهر میدانند و یا در کمربند سبز شهر انتاریو در کانادا که در سال ۲۰۱۰ به صراحت بیان شده است که مهار و کنترل رشد شهری همچنان مهم‌ترین و اصلی‌ترین هدف کمربندسبز است و توسعه شهری را همچنین بزرگترین تهدید برای فضاهای سبز اطراف شهر میدانند.

توسعه نواحی سکونتی در محدوده حریم شهرها، اغلب در شکل غیر رسمی صورت می‌گیرد که بیشتر ناشی از مهاجرت‌های روستا به شهری و طرد برخی از طبقاتی که پیشتر در درون شهر ساکن بوده ولی به دلیل هزینه‌های بالای سکونت در شهرهای بزرگ، به ناچار مجبور به ترک به سوی پیرامون شده‌اند، می‌باشد. بررسی‌های مرتبط نشان می‌دهد که چنین روندی در توسعه شهری حریم شهرها ناشی از عواملی چون ارزان بودن قیمت زمین در این نواحی، ضعف یا فقدان کنترل توسعه، ضوابط منطقه بندی در این دسته از نواحی است. نهایتاً با شرایط موجود در جهت توسعه پایدار شهر که یکی از شاخص‌های آن محافظت منابع انرژی و حفظ ذخایر زمین‌های طبیعی است باید با شناسایی حریم و بررسی آن جهت مناسب برای رشد و توسعه آتی شهر را پیش بینی نمود تا از موارد یاد شده حفاظت به عمل آید. تحولات جمعیتی سکونتگاه‌های حریم شهر رشت طی ده‌های گذشته به دلایل مشخص نشان دهنده سرعت رشد فراوان جمعیت شهر نشین است. همه این جمعیت استطاعت سکونت در داخل شهر را نداشته و برخی از آنها به حاشیه شهر پناه می‌برند.



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

آمارها نشان میدهند با افزایش جمعیت در سال های اخیر سرانه زمین شهری در رشت کاهش یافته است. جمعیت در سال ۱۳۸۵ در حدود ۵۵۷۳۶۶ نفر جمعیت و در سال ۱۳۹۰ در حدود ۵۵۷۳۶۶ و ۶۳۹۹۵۱ نفر جمعیت و طبق آخرین آمار در سال ۱۳۹۵ حدود جمعیت به عدد ۶۷۹۹۹۵. نفر رسید و رشد جمعیت طی دهه اخیر کاملاً مشهود است. مدیریت این افزایش جمعیت مخصوصاً در خارج از محدوده قانونی شهر، برنامه ریزی جدی مسئولان را میطلبد تا از ناپایداری در ابعاد گوناگون مانند ابعاد زیست محیطی، اجتماعی و فرهنگی، امنیتی، اقتصادی و کالبدی جلوگیری شود.

بنابراین برنامه ریزی برای این محدوده با هدف هدایت و کنترل رشد افقی شهر دارای اهمیت و ضرورت میباشد. موضوع توسعه پایدار در تمامی مجامع جهانی بسیار حائز اهمیت است و در تمام برنامه‌ریزی‌ها، شاخص‌های این موضوع را مد نظر قرار می‌دهند در ایران نیز سعی می‌شود تا توسعه بصورت پایدار انجام شود که از مصادیق آن توسعه پایدار شهری است که در آن حفظ اراضی طبیعی اطراف در این حوزه اهمیت دارد و باید توسعه هدفمند و با در نظر داشتن اراضی کشاورزی، محیط‌های حفاظت شده و.. باشد در پژوهش‌های پیشین انجام شده در موضوع حریم، توسعه پایدار نیز مورد بحث قرار گرفته ولی آنچه که در این پژوهش نو و جدید می‌باشد این است که توسعه پایدار را با مشخص کردن جهت توسعه بصورت کاربردی و در عمل مشخص می‌سازد که در پژوهش‌های سابق جهت رشد ارائه نشده است.

این پژوهش از نوع کاربردی محسوب می‌شود که هدف از آن بررسی توسعه پایدار شهری به واسطه ایجاد کمربند سبز شهری است که با بررسی مولفه‌ها و شاخص‌های توسعه پایدار و اهمیت آن در رشد شهرها و ارتباط آن با کمربند سبز شهری است و جهت توسعه آینده شهر در اراضی حریم مورد بررسی قرار گرفته است مولفه‌های توسعه پایدار شهری به روش اسنادی و کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

## مبانی نظری

یکی از مؤلفه‌های اصلی شهرهای جهانی، تسلط کامل بر تغییر و تحولات کالبدی و کارکردی گستره پیرامون شهر است؛ که بطور عام کمربند سبز نامیده میشود و از آن، مفهوم حفاظت از طبیعت (طبیعتی که شهر را بر دامان خود پرورانده است و میزبان آن بوده است) مستفاد می‌گردد؛ حفاظت در برابر گسترش بی‌رویه ساخت و سازها و توسعه شهرها و شهرک‌های اقماری (که به هم پیوستن نقاط سکونتی و جمعیتی و بزرگ سری و عدم توازن رشد شهری در برابر ارزش‌های محیط طبیعی را در پی دارند). در این گستره‌های کلانشهری سکونتگاه‌ها و نقاط جمعیتی پر شماری پراکنده‌اند که هویت خود را از شهر مادر گرفته‌اند و اجزاء منفصل سکونت و فعالیت آن هستند؛ روزانه، سفرهای کاری عمده بین این نقاط و شهر مادر در جریان است و این جمعیت همانند ساکنان شهر مادر از خدمات و امکانات شهری بهره‌مندند. (طرح راهبردی حریم پایتخت، ۱۳۹۵)



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

## پیامد های الگوی پراکنش شهری

گسترش شهری به صورت افقی دارای بازتاب‌های منفی متعدد بر فضاهای شهری میباشد که بر همگان مشخص است اما دید تحقیق مورد نظر پراکندگی نوعی اتلاف اسکان در شهر است که توسط تراکم های پایین یکنواخت مشخص می‌گردد. اغلب ناهماهنگ است و در طول حاشیه‌های نواحی شهری با سرعتی زیاد پخش می‌شود. پراکندگی در این فرایند عموماً به نواحی کشاورزی و منابع اولیه هجوم می‌برد و زمین به صورت قطعه قطعه و جدا از هم توسعه می‌یابد که در این بین فضاهای خالی باقی می‌مانند یا دارای کاربری‌هایی است که عملکرد اندکی دارند. (اسماعیل پور، ۱۳۸۷). البته همیشه آسیب رساندن به اراضی کشاورزی و یا حفاظت شده اطراف شهر با این الگو صورت نمی‌پذیرد و گاهی شهر بصورت پیوسته رشد میکند اما این رشد باید در محدوده‌ای مشخص انجام شود تا اراضی ذخیره شهر از این رشد در امان بمانند.

### رشد افقی:

گلاستر میگوید ادبیات و تعاریف مربوط به رشد افقی شهر نیز همانند خود پدیده، دچار اسپرال و گستردگی مفهومی شده است. همانطور که گلاستر هم اشاره کرد به علت وجود بخشها، سازمان ها و موسسات متفاوت درگیر با موضوع گسترش افقی شهر، تاکنون هر کدام از آنها و افراد یا گروه‌ها بنا بر هدف و دیدگاه بررسی خود، تعریف‌های خاصی از این موضوع شهری ارائه داده‌اند ولی همه با تعریف‌های مختلف از یک موضوع مشترک دارند و آن گسترش و رشد پراکنده و به بیرون از مراکز شهرها و منطقه‌های حومه ای شهر است.

### کمر بند سبز:

بنگستن و ین کمر بندهای سبز را به مثابه موانع فیزیکی تبیین میکنند که برای توقف گسترش شهرها است. به علاوه کمر بندهای سبز حاوی فضای سبز باز یا زمین های زراعی هستند که در آنها توسعه کاملاً قانونمند یا ممنوع است. (محمدی، ۱۳۹۲)

سیاست کمر بند سبز برای نخستین بار در انگلستان در ۱۹۳۰ بعد از فشار از طرف کمپین محافظت مناطق روستایی انگلستان و سازمان‌های متفاوت دیگر پایه‌ریزی شد. استفاده از کمر بند سبز برای جلوگیری از توسعه نامطلوب در محل‌های ناسازگار با اصول برنامه‌ریزی مبدل به یک سیاست ملی در ۱۹۵۰ شد. در آن زمان مدیران و مسئولین برنامه‌ریزی استراتژیک برای دستیابی به اهداف خاص کمر بند سبز در اطراف شهرک‌ها و شهرهای مورد نظر با توجه به بخشنامه ۵۵/۴۲ دولت معرفی شدند. در حال حاضر حدود ۱۴ کمر بند سبز در انگلستان وجود دارد با ۱۶۷۱۶ کیلومتر مربع، که ۱۶۴ کیلومتر مربع در اسکاتلند میباشد و از دیگر مثال‌های برجسته کمر بند اتاوا و کمر بند سبز اونتاریو در کانادا است. (Buchanan , 2006 :22)

### تاریخچه و زمینه های شکل گیری کمر بند سبز :



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

موضوع حریم شهرها یا مناطق حومه ای اطراف شهرها و کمربند سبز در اشکال مختلف بعد از ایام باستان وجود داشته اند، اما در آن دوران فقط افراد فقیر بیرون دیوارهای شهر زندگی می کردند. به عنوان مثال در زمانهای گذشته یک کمربند سبز پیرامون شهرهای لویتة در سرزمین اسرائیل دوره حضرت موسی پیشنهاد شده بود. در قرن هفتم میلادی حضرت محمد(ص) یک فرم ابتدایی از کمربند سبز را در اطراف شهر مدینه ایجاد کرد. پیامبر گرامی این عمل را با ممنوع کردن قطع درختان در یک محدوده ۱۲ مایل مربعی اطراف شهر انجام داد. در ۱۵۸۰ الیزابت اول در انگلیس ساخت و ساز جدید در فاصله ۳ مایلی اطراف شهر لندن را در جهت تلاش برای متوقف کردن و عدم شیوع و گسترش طاعون ممنوع کرد (Halliday , 2004 : 118).

در دوران مدرن، مفهوم کمربند سبز، برای نخستین بار توسط ابنزر هاوارد در سال ۱۹۰۲ در کتاب خود با نام باغشهرهای فردا به کار رفته است. در تصور او، کمربند سبز مناطقی شامل اراضی کشاورزی، جنگل ها و سایر نواحی طبیعی در میان شهرها می باشد. عملکرد اصلی و مهم کمربند سبز جداسازی شهرها از یکدیگر و ذخیره اراضی کشاورزی، جنگل ها و سایر محیط های طبیعی است. (Yang , 2007 : 288).

پس از آن سیاست ملی کمربند سبز به عنوان یک سیاست تحدید حدود رشد شهری در برابر گسترش و بی رویه نواحی حومه ای و مقابله با چالش هایی همانند پراکنده رویی و اتصال شهرهای حومه به شهر اصلی برای اولین بار در انگلستان، در ۱۹۳۰ بعد از هشدارهایی از سوی انجمن محافظت از مناطق روستایی انگلستان و سازمان های مختلف دیگر پایه ریزی شد. بنابراین تجربیات نو، نقطه آغازین برای هر نوع بررسی کمربند سبز، قوانین وضع شده ملی، کمربند سبز انگلستان است. استفاده از کمربند سبز برای جلوگیری از توسعه نامطلوب در محل های ناسازگار با اصول برنامه ریزی تبدیل به یک سیاست ملی در ۱۹۵۰ شد. در آن زمان مقامات برنامه ریزی استراتژیک، برای بیان کمربند سبز جهت دستیابی به اهداف خاص آن در اطراف شهرک ها و شهرهای مورد نظر با توجه به بخشنامه ۵۵/۴۲ دولت معرفی شدند. (Buchanan , 2006 :22)

در بریتانیا کمربندهای سبز زیادی در نواحی مراکز شهری بنیان گذاشته شده اند. در سال ۱۹۹۷، چهارده ناحیه کمربند سبز معین شده که حدود ۱،۶۵ میلیون هکتار یا ۱۳٪ از سطح این کشور را در بر می گیرد. در اسکاتلند کمربندهای سبز حدود ۱۵۶۶۰۰ هکتار که حدود ۲ درصد کل مساحت کشور را در بر می گیرد. در ایرلند شمالی، کمربندهای سبز حدود ۲۲۶۶۰۰ هکتار یا ۱۶٪ از مساحت این کشور است. (CIELAP , 2010 :27)

در دهه ۱۹۹۰ تاثیرات کمربند سبز در انگلستان مورد آزمایش و بررسی قرار گرفت و یافته ها حاکی از این بود که این سیاست در تحدید رشد افقی، پراکنده رویی شهری و جلوگیری از ادغام شهر و شهرکها بسیار مفید بوده است. تغییر مرزهای کمربند سبز تنها در حدود ۰/۳ درصد صورت گرفته و این سیاست در توسعه و نوسازی نواحی درون شهری و جلوگیری از رشد افقی و پراکنده رویی بسیار موفق بوده است زیرا به تغییر سمت و سوی موج توسعه از نواحی پیرامونی به نواحی درون شهری انجامیده است. (طرح کاوش، ۱۳۸۹ : ۲۰)



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تا قبل از دهه ۱۹۹۰ صرفاً جنبه حفاظتی کمربند سبز مورد توجه بود اما از دهه ۱۹۹۰ ویژگی‌های تفریحی و زیست محیطی کمربند سبز نیز مورد توجه قرار گرفت. ویژگی اصلی کمربند سبز، ماندگار بودن حدود و مرزهای آن است که به جز استثنائاتی، تغییری در آن صورت نمیگیرد. اگر چه رسیدن به حدود و مرزهای کمربند سبز بسیار دشوار است اما در صورت توافق و تصویب آن بازنگری و تغییر در آن بسیار دشوار میگردد. بعد از تعیین کمربند سبز، توسعه و تغییر در آن به جز موارد بسیار استثنایی، مثلاً برای نوسازی بناهای تاریخی موجود در آن و یا بهبود تسهیلات محلی مانند زمین‌های بازی امکان پذیر نیست. در سالهای اخیر تنها در برخی موارد معدود، توسعه مانند سایتهای پارک سوار که دارای منافع پایداری محیطی عمده برای شهر است، مجاز شناخته شده است. (طرح کاوش، ۱۳۸۹: ۲۱)

مفهوم کمربند سبز در سال‌های اخیر نه تنها "فضاهای سبز" بلکه "ساختارهای سبز" را در بر می‌گیرد. این رشد با توجه به همه فضاهای سبز شهری به عنوان یکی از وجوه با اهمیت توسعه پایدار در قرن ۲۱ بوده است. کمیته "همکاری اروپایی در علم و تکنولوژی" مطالعاتی را در رابطه با برنامه ریزی ساختارهای سبز، در ۱۵ کشور اروپایی انجام میدهد. (Buchanan, 2006 : 25)

زمانی که اولین کمربند سبز ایجاد شد، هدف اصلی، نگه داری چشم اندازهای باز روستایی و حفظ جدایی میان نواحی شهری و حومه ای بود. منافع چند بعدی توسط این چشم اندازها و خصوصیات طبیعی فراهم شده اند که امروزه بسیار حائز اهمیت اند. جمعیت در حال رشد نیاز بیشتری به مزایایی که کمربندهای سبز فراهم می‌کنند مانند آب و هوای پاک، تولیدات تازه در نزدیکی خانه و فرصت‌های تفریح بیرون از خانه خواهند داشت. توجه به پتانسیل کمربند سبز برای تأمین نیازهای آینده، با توجه به وضعیت در حال تغییر جهانی مانند تأثیرات تغییرات جوی، کمبود آب، افزایش قیمت نفت و غذا بسیار ضروری است. (CIELAP, 2010 : 1)

با پیروی از الگوی لندن، کمربند سبز در سایر شهرها به ویژه در اروپا و آسیا به کار گرفته شد. در این رابطه نمونه‌هایی مانند کمربندهای سبز سئول و بانکوک در آسیا، کپنهاگ، بارسلونا، برلین، وین و بوداپست در اروپا، تورنتو، اوتاوا و بولدر در امریکای شمالی قابل ذکر می‌باشد. در حالی که تعداد کمربندهای سبز در حال افزایش است، عملکردهای جدیدی نیز برای کمربند سبز تعریف شده است. به عنوان مثال، کمربند سبز سئول علاوه بر نقش اولیه آن که به عنوان یک محدوده فیزیکی رشد شهری، عمل می‌کند، مکانی برای فعالیت‌های تفریحی می‌باشد. همچنین کمربندهای سبز میتوانند مزایایی مانند کاهش آلودگی هوا، کنترل غذا و حفاظت از زیستگاه‌های طبیعی را برای جمعیت شهری فراهم کنند. (جوادی: ۱۳۹۰، ۱۸)

## رویکرد های نظری و بحث تحقیق



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

در این بخش رویکردهای نظری مرتبط با موضوع تهدید رشد بی رویه شهرها و حفاظت از محدوده پیرامون شهرها از طریق سیاست کمربند سبز مورد بررسی قرار می گیرد.

## تحولات شهرنشینی در ایران و کمربند سبز

در دهه‌های اخیر سرعت شهرنشینی در جهان یکی از بزرگترین چالشها برای تضمین رفاه بشر و یک محیط زیست پذیر جهانی می باشد. مطابق با برآوردهای اخیر، شهرها چهاردرصد از جهان را اشغال کرده اند، هنوز شهرها محل سکونت بیش از نیمی از جمعیت جهانی هستند، نزدیک به سه چهارم منابع طبیعی جهان را مصرف می کنند و سه چهارم از آلودگی و فاضلاب را تولید می کنند. علاوه بر این سازمان ملل برآورد کرد که همه جمعیت جهان و رشد اقتصادی در ۳۰ سال آینده در شهرها اتفاق خواهد افتاد، که منجر به دو برابر شدن آلودگی موجود می شود. این رشد به سرمایه گذاری در زیرساخت های جدید و ایجاد چالش برای نهادهای اجتماعی و سیاسی منجر خواهد شد. (حاجی، ۱۳۹۰)

با تغییر روند فعالیت ها و تغییر شیوه زندگی در شهرها، بسیاری از امورات دیگر مانند الگوهای کاربری زمین، فراغت و تفریح، شیوه حمل و نقل، کار و سکونت نیز تغییر یافته و نیاز به برنامه ریزی دارد.

ضرورت هایی را که در دهه های اخیر موجب توجه زیاد به موضوع شهرهای بزرگ شده به دو بخش می توان تقسیم کرد:

بخش یک: شرایط عمومی محیط در کلانشهرها که متغیرهای برون زا محسوب می شوند. این شرایط به دگرگونی - های برآمده از فرایند جهانی شدن اقتصاد و سیاست باز می گردد که نقش و اهمیت ویژه ای به مناطق کلانشهری در اقتصادهای ملی می دهد.

بخش دو: شرایط ویژه محاط در مناطق کلانشهری، که متغیرهای درونزا به شماره می آیند. این شرایط به مشکلات و دگرگونی هایی بر می گردد که به سرعت رشد و گسترش این مناطق مرتبط است. (تورانیان و صرافی، ۱۳۸۳)

یکی از بزرگترین مسائل پیش روی شهرهای بزرگ رشد و گسترش افقی شهرها بصورت بی برنامه (خزش شهری) است. خزش شهری به معنی گسترش بی رویه و نامنظم ساخت و سازهای شهری است که در نتیجه جابجایی و تغییر مکان فعالیت ها و جمعیت از شهر به طرف خارج از آن و پخش شدن آنها در حومه است.

## بررسی تجارب کمربند سبز در ایران

در سالهایی که همراه شد با رشد اقتصاد و بهبود روابط ایران با سایر کشور که در اوایل دهه ۴۰ شمسی رخ داد ایران دچار تحولات اقتصادی کلانی شد که از جمله آنها میتوان به قانون اصلاحات اراضی سال ۱۳۴۱ اشاره کرد که طی آن



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مناسبات تولیدی درگرون و بازده بخش کشاورزی به علت تقسیم اراضی کم اهمیت شد و در بخش اقتصاد ملی نادیده گرفته شد ولی بخش صنعت و خدمات به شدت تقویت یافت.

اصلاحات اراضی از دو جنبه بر شهرها تاثیر گذار بود:

هدایت سرمایه ها به سمت شهر در جهت تقویت بخش های صنعتی و خدماتی که منجر به گسترش فضایی شهرها گردید و از طرف دیگر نادیده گرفتن کشاورزی باعث مهاجرت تعداد زیادی از روستائینان به شهرها و تشکیل حاشیه شهرها شد. این موارد همراه بایکدیگر توانست اراضی اطراف شهرها را تغییر دهد.

ناهماهنگی توسعه توسعه شهر و روستا سبب گرایش دولت به آمایش سرزمین در سال ۱۳۴۵ شد که بر این مینا گزارشی تهیه و در آن هدف آمایش سرزمین اجتناب از افزایش جمعیت تهران و سرعت بخشیدن به توسعه اقتصادی کشور عنوان شد.

در پی این وقایع در بسیاری از شهرهای بزرگ بخصوص در تهران بسیاری از زمین های کشاورزی و باغات جنوب تهران ساخت وسازهایی صورت پذیرفت و آلودگی های زیست محیطی را موجب شد؛ بنابراین شورای نظارت بر گسترش شهر تهران در جهت حفظ زمین های کشاورزی و باغات مصوب ساخت، فضاهای بین تهران تا شهر ری به پشتوانه اب های زیرزمینی این منطقه به یک نوار سبز جنگلی تبدیل شوند. این اقدام بی شباهت به مفهوم کمربند سبز نبود و شاید اولین اقدامات کمربند سبز در ایران بوده است. از این قبیل اقدامات در تهران پیش بینی و مصوب شد که به علت تحولات سیاسی میسر نشد.

در سالهای ۱۳۵۹-۱۳۶۱ اقداماتی برای اجرای طرح کمربندسبز در تهران شروع شد که هدف آن تحدید توسعه تهران بود، البته که این طرح به دلایلی از قبیل جنگ تحمیلی به سرانجام نرسید و البته تحولات جدیدی در پی جنگ تحمیلی رخ داد از قبیل مهاجرت روستاها به شهر برای تامین بهتر امکانات و مهاجرت مردم شهرهای جنگ زده به سایر نقاط که موجب بالا رفتن درصد جمعیت شهرنشین به بالای ۵۴ درصد شد. بنابراین در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ افزایش بخشیدن به سرعت توسعه شهرهای کوچک و میانی و کاستن از سرعت شهرهای بزرگ در دستور کار قرار گرفت. بطور کلی روند رشد شهر و مشکلات ناشی از آن برنامه ریزان را بر آن داشت تا در برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور در سال ۱۳۷۴ ایجاد کمربند سبز را برای ۷ شهر بزرگ ایران به منظور کاهش آلودگی هوا مصوب کنند. (اقتباس از بررسی و ارزیابی سیاست ایجاد کمربندسبز در کنترل و هدایت توسعه شهری ایران، ۱۳۹۰)

## شهرهایی که کمربند سبز را اجرا نمودند

همانطور که بیان شد با توسعه پراکنده شهرها و رشد بی رویه حاشیه نشینی در نتیجه احساس نیاز به مدیریت این شرایط توسط برنامه ریزی هدفمند و از پیش تعیین شده برای جلوگیری این وضعیت بوجود آمد که در ابتدای امر





# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

بیشتر تهران مورد توجه سیاست گذاران بود اما در ادامه در سایر شهرهای بزرگ ایران نیز در پی عوامل فوق الذکر، برای هفت شهر بزرگ کشور در برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سال ۱۳۷۴ به منظور کاهش آلودگی هوا، اتخاذ سیاست کمربند سبز مصوب شد. در این بخش به تعدادی از شهرهای بزرگ ایران و اجرای کمربند سبز در آنها پرداخته خواهد شد.

## کمربند سبز اصفهان

غیر از اهدافی که بصورت عمومی در ایجاد کمربند سبز در شهرهای ایران رایج است از جمله جلوگیری از رشد افقی شهر، ایجاد تفرجگاه، ایجاد رونق برای اراضی خالی درون شهر، حفاظت از آلودگی‌های زیست محیطی، افزایش محصولات کشاورزی و بادشکن بودن؛ برای شهر اصفهان اهداف دیگری نیز وجود دارد مانند استفاده اقتصادی از درختان در جهت ایجاد مناطق شهری جدید که در حاشیه شهر بوجود می‌آیند همانند پارک‌های جنگلی اردوگاه-ها، باغهای گیاه شناسی، نهالستان‌ها و ...

برنامه‌ریزی که برای کمربند سبز اصفهان وجود دارد به چند فاز تقسیم شده و تاکنون به حدود مساحت ۱۷۰۰ هکتار انجام شده است. در این شهر مساحت در نظر گرفته به این موضوع نزدیک به ۴۲۰۰ هکتار است، بنابراین ۲۵ درصد طرح کمربند سبز تاکنون اجرایی شده است. متأسفانه سرعت رشد آلاینده‌های شهر اصفهان از سرعت پیشرفت کمربند سبز بیشتر بوده است. (با اقتباس از حاجی، ۱۳۹۰)

## کمربند سبز شیراز

شهر شیراز که بخاطر وجود باغات خود دارای فضای سرسبزی بوده است نیز از رشد گسترده شهر جا نمانده و ساخت و سازهای غیر مجاز این شهر را نیز آزوده است. در این راستا تلاش‌هایی به جهت ایجاد و زنده‌سازی فضا سبز توسط ارکتهای ذی‌ربط صورت پذیرفته و این اقدامات در نوع خود در سطح کشور کم نظیر بوده است. به دلیل فضای محدود در داخل شهر شیراز شهرداری این شهر سعی برایت داشته تا با ایجاد فضای سبز در اطراف شهر این کمبودها جبران نماید. تامین این فضای سبز با پروژه‌هایی نظیر گلستان، پارک نور، باباکوهی، کیان آباد بسیاری از اهداف کمربند سبز را عملیاتی کرده است و اکنون کمربند سبز شیراز حدود ۱۳۰۰۰ هکتار است و تامین اعتبار از شهرداری و استانداری، طرح طوبی و ستاد بحران و همچنین توسط جلسه استانی هیئت وزیران پیش بینی شده است.

## تجارب جهانی کمربند سبز

### لندن:

در بریتانیا کمربندهای سبز متعددی در اطراف مراکز شهری بنیان گذاشته شد هاند. در سال ۱۹۹۷، ۱۴ منطقه کمربند سبز معین شده اند که تقریباً حدود ۱،۶۵ میلیون هکتار و یا ۱۳ درصد از سطح کشور را می‌پوشاند. کمربند



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

سبز لندن قدیمی ترین و بزرگ ترین کمربند سبز انگلستان محسوب می شود. کمربند سبز لندن در ابتدا توسط قانون کمربند سبز سال ۱۹۳۸ بنیان گذاشته شد. این قانون که توسط دولت محافظت هکار انگلستان از تصویب گذشت، مکانیزی قانونی برای خرید کمربند سبز در اطراف لندن به منظور حفاظت آن از توسعه، فراهم م یآورد. این سیاست به منظور ایجاد یک سبز در اطراف لندن به منظور حفاظت آن از توسعه، فراهم م یآورد. این سیاست به منظور ایجاد یک برنامه ریزی محلی اجازه می دهد که پیشنهادهای را در زمینه کمربندهای سبز در طرحهای توسعه بگنجانند. بعد از آن که بخشنامه کمربند سبز ۴۲,۵۵ دولت انگلستان از مقامات محلی دعوت می کرد که از کمربند سبز محافظت کنند و از پراکنده رویی در نواحی روستایی اطراف شهرها و شهرکها جلوگیری نمایند، کمربندهای سبز جدید در ابتدای سال ۱۹۵۵ ایجاد شدند. پنج هدف اصلی برای تخصیص اراضی به عنوان کمربند سبز مطرح می باشد:

- مقابله با پراکنده رویی نامحدود در قالب نواحی ساخته شده وسیع؛
- جلوگیری از ادغام شهرهای کوچک همجوار با یکدیگر؛
- کمک به حفاظت از نواحی حومه ای (حومه شهر) در مقابل هر گونه دست اندازی؛
- حفاظت از محیط و ویژگی خاص شهرهای تاریخی؛
- کمک به باززنده سازی شهری از طریق تشویق بازیافت اراضی متروکه و دیگر اراضی شهر.

جدول شماره (۱) مشخصات کمربند سبز لندن

| مساحت             | ۴۸۸۱۷۳ هکتار   |
|-------------------|--|
| اهداف و چشم انداز | - فراهم نمودن فرصتهایی برای دسترسی به فضاهای باز حومه ای.                |
|                   | - تأمین فرصت هایی برای ورزش و تفریحات در هوای آزاد در نزدیکی نواحی شهری. |
|                   | - حفظ مناظر جذاب و بهسازی مناظر در نزدیکی محل زندگی شهروندان.            |
|                   | - بهسازی اراضی آسیب دیده و متروکه در اطراف شهرها.                        |
|                   | - تضمین منافع حفاظت از طبیعت   |
|                   | - حفظ اراضی در قالب کشاورزی، جنگلداری و کاربریهای مشابه..                |
| ویژگی کشاورزی     | - ۸۲ درصد از کمربند سبز لندن، اراضی کشاورزی است.                         |
|                   | - اراضی کشاورزی بر روی خاک های رسی سنگین.                                |
|                   | - اراضی چراگاهی.   |
|                   | - اراضی کشاورزی وسیع و متراکم.   |



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

|   |                                 |
|---|---------------------------------|
| <p>- اراضی کوچک و متوسط در قالب اراضی دشت و خاک رسی.</p>  |                                 |
| <p>- رودخانههای اصلی در میان دره‌های وسیع.<br/>- رودخانههای اصلی در میان دره‌های وسیع.<br/>- چراگاه های بلند با صخره های گچی مرتفع و مرغزارهای با کیفیت بالا.<br/>- دشت سیلابی تایمز</p>  | <p><b>ویژگی های طبیعی</b></p>   |
| <p>- بنیان گذاشته شده توسط قانون ۱۹۳۸ و اجرا شده در قالب سیاست کمربند سبز مصوب ۱۹۳۵ کمیسیون برنامه ریزی منطقه ای لندن بزرگ<br/>- قانون برنامه ریزی شهری و ملی ۱۹۴۷ و ۱۹۹۱<br/>- فعالیت شورای کمربند سبز لندن به عنوان یک نهاد داوطلبانه از ۱۹۵۴ تا امروز به منظور نظارت و ارائه مشاوره در زمینه کمربند سبز لندن.<br/>- وزارت اجتماعات محلی و دولت محلی با وظایف اصلی در زمینه هدایت سیاست راهنمای برنامه ریزی در کمربند سبز و وزارت محیط زیست، تغذیه و امور روستایی.<br/>- شوراهای محلی شهری به عنوان بازیگران کلیدی و مقامات محلی برنامه ریزی به عنوان مراجع تصمیم گیری در زمینه صدور یا عدم صدور مجوز توسعه.<br/>- تصمیم گیری در زمینه درخواست تهای توسعه بزرگ و چالش انگیز در محدوده توسط کمیته برنام هریزی شورا شامل اعضای انتخابی.</p> | <p><b>ویژگی های مدیریتی</b></p> |
| <p>- فشار فزاینده در زمینه مسکن.<br/>- گسترش بزرگراه ها.<br/>- استخراج مصالح و مواد معدنی.<br/>- مزارع رها شده و جدال ها بر سر اراضی کشاورزی.<br/>- تغییرات اقلیمی، تخریب اکوسیستم ها و اهمیت یافتن زیرساخت های سبز در کنار تهدیدهای سنتی.</p>  | <p><b>تهدیدات</b></p>           |
| <p>- تحقیقات پیوسته در زمینه کشاورزی پایدار در محدوده کمربند سبز.<br/>- پشتیبانی از سوی بخش عمومی در زمینه حفاظت ارتقاء یافته محیط طبیعی در کمربند سبز لندن<br/>- گزارش ارزیابی سال ۲۰۱۰ کمربندهای سبز بریتانیا در زمینه میزان تحقق اهداف کمربندهای سبز</p>   | <p><b>فعالیت های اخیر</b></p>   |

منبع: (CIELAP , 2010)



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تورنتو:

کمربند سبز اونتاریو از ۷۲۸ هزارهکتار زمین در اطراف تورنتو تشکیل شده و شامل ۳۲۳ هزار هکتار هکتار اراضی حفاظت شده، توسط طرح آبشار نیاگارا به عنوان یک ذخیره گاه طبیعی ثبت شده جهانی توسط یونسکو و طرح حفاظت از جنگلهای بلوط است. کمربند سبز اونتاریو به عنوان مانعی در مقابل پراکند هرویی شهری و تأثیرات کوتاه مدت و بلندمدت آن مانند نابودی و متفرق شدن اراضی کشاورزی، زیستگاههای طبیعی و حیات وحش عمل می کند. مرزهای کمربند سبز با رویکردی سیستمی به برنامه ریزی کاربری اراضی تعریف شده اند و سیستم میراث طبیعی، سیستم کشاورزی و نواحی سکونتگاهی را در بر می گیرند. سیستم میراث طبیعی، شامل میراث طبیعی و منابع آب است که باید به منظور حفظ تنوع زیستی و ژئولوژیک مورد محافظت قرار گیرند. سیستم کشاورزی از اراضی اصلی کشاورزی، به ویژه زمین های زراعی و سایر نواحی روستایی تشکیل می شود. نواحی سکونتگی در نواحی حومه ای، شامل اراضی هستند که به عنوان شهر کها، دهکده ها و روستاها شناخته می شوند. کمربند سبز تورنتو موفقیت هایی نیز در زمینه کشاورزی و غذا، توریسم و تفریحات و حفاظت از محیط طبیعی داشته است:

**کشاورزی و غذا:** کشاورزان، نگهبانان و ناظران مهم کمربند سبز هستند و کشاورزی و غذا دو زمینه مهم تمرکز کمربند سبز اونتاریو هستند. کمربند سبز اونتاریو محصولات کشاورزی، دامی، لبنی و غیره را تولید می کند. طرح کمربند سبز به طور خاص در زمینه زیرساخت های حمایتی برای کشاورزی و ایجاد ارزش افزوده در زمینه کشاورزی، تسهیل گر است و انعطاف پذیری آن در زمینه تحول اقتصاد کشاورزی-روستایی دارای اهمیت است. کمک های مالی فوق، برای کمک به آموزش کشاورزان مهاجر و کشاورزان جوان و نیز افزایش میزان محصولات بومی کشاورزی در کمربند سبز تورنتو انجام شده است. همچنین بازارهای کشاورزان در کمربند سبز اونتاریو در حال افزایش است و ارتباط میان خریداران مواد غذایی و کشاورزان را سهل تر می سازد. **توریسم و تفریحات:** یکی از موفق ترین برنامه های اجرا شده در زمینه توریسم و تفریحات در کمربند سبز اونتاریو قطار دوچرخه بوده است. این ابتکار گردشگری پایدار، در واقع مجری برنامه های دوچرخه سواری در تعطیلات در منطقه نیاگارا کمربند سبز است. این برنامه در سال ۲۰۰۸ آغاز به کار نمود و به دوچرخه سواران از گروه های سنی و توانایی های مختلف امکان بهره مندی از بخش های مختلف کمربند سبز را در طول دو سری از تعطیلات در پاییز می دهد. فعالیت قابل توجه دیگر در کمربند سبز، کوهنوردی است. کمربند سبز اونتاریو، بزرگترین شبکه مسیره های کوهنوردی کانادا را به خود اختصاص داده است. شبکه ای قوی از انجمن های گردشگری آشپزی در زمینه ترویج فروش در مزارع و همچنین رستوران های محلی کمک می کنند. **محیط طبیعی:** دولت اونتاریو در زمینه جلوگیری از برخی توسعه هایی که در نواحی کمربند سبز اتفاق افتاده بود، اقدامات ویژه ای انجام داده است. از آن جمله، دولت ایالتی در زمینه احداث یک بزرگراه مخالفت کرده و مجوزهای لازم را صادر نکرده است و از ایجاد بسیاری از مجموعه های فعالیتی در چنین محدوده هایی جلوگیری نموده است. همچنین از ابتدای تأسیس کمربند سبز اونتاریو، دولت ایالتی تا کنون الحاقات



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

قانونی لازم را نیز انجام داده و حتی بخش های جدیدی را به محدوده مصوب پیشین کمربند سبز افزوده است. کمربند سبز اونتاریو، پشتیبانی قابل توجهی از سوی عموم، دولت ایالتی، شهردار یها و بسیاری از دیگر گروه های ذی نفع و ذی نفوذ دیگر در پنج ساله نخست فعالیتش دریافت نموده است. در انتخابات ایالتی سال ۲۰۰۷ چهار حزب سیاسی اصلی در موافقت با کمربند سبز به فعالیت و اظهار نظر پرداختند و خود را حامی این طرح اعلام نمودند. نظرسنجی انجام شده توسط بنیاد دوستاران زمین در سال ۲۰۰۹ نشان میدهد که ۹۱ درصد از شهروندان با این موضوع موافقت می کنند که کمربند سبز اونتاریو مهم ترین اقدام و هدیه نسل کنونی برای آینده اونتاریو است. این پیمایش نشان می دهد که کمربند سبز جوان اونتاریو، در زمینه دستیابی به سطوح بالای آگاهی عمومی موفق بوده است و نشان دهنده توانایی زودهنگام برای پایداری با یاری گروه هایی چون شورای کمربند سبز، بنیاد دوستاران کمربند سبز، ائتلاف کمربند سبز اونتاریو و رهبران شهرداری ها است. ائتلاف کمربند سبز اونتاریو، اتحادیه ای از هشتاد سازمان است که دارای چشم اندازی مشترک برای حفاظت و توسعه کمربند سبز هستند. این ائتلاف، سازمانی دیده بان است که رسالت خود را ایجاد اطمینان از اینکه طرح کمربند سبز انجام میشود قرار داده است. اعضای این ائتلاف بر این اعتقادند که حتی در خارج از مرزهایی که در کمربند سبز اولیه معین شده بود، کمربند سبز اونتاریو باید گسترش یابد و این در حالی است که تمایلاتی از سوی برخی شوراها شهر برای گسترش کمربند سبز به قلمروهای اداری شهرهایشان وجود دارد. (CIELAP, 2010)

## جدول شماره (۲) مشخصات کمربند سبز اونتاریو

| مساحت                     | -۷۲۸۰۰۰ هکتار   |
|---------------------------|---|
| اهداف عملیاتی (چشم انداز) | - تأمین کیفیت زندگی با توجه به پی شبینی افزایش جمعیت و تداوم شهرگرایی.  |
| ویژگی های کشاورزی         | - اراضی کشاورزی<br>- زمین های زراعی   |
| ویژگی های طبیعی           | - میراث طبیعی - جنگلها، اراضی تالابی، رودخانه ها، دریاچه و غیره.<br>- سیستم های منابع آب.<br>- گونه های طبیعی بومی.<br>- اکوسیستم ها.   |
| حکروایی                   | - قانون کمربند سبز ۲۰۰۵ به کابینه ایالتی، اختیار تهیه طرح کمربند سبز و شورای کمربند سبز را برای ارائه مشاوره به وزیر امور شهرداری ها و مسکن می دهد.<br>- عناصر دولتی و غیردولتی هر دو دخیل هستند. |



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

|  |                         |
|--|-------------------------|
| - طرح ها هر ده سال یکبار بازنگری می شوند.  |                         |
| - بزرگراهها و راههای درجه دو.<br>- سایر زیرساخت ها.<br>- استخراج معادن.  | <b>بزرگترین تهدیدات</b> |
| - جلوگیری از توسعه برنامه ریزی شده و پیشنهادی در تعدادی از نواحی حساس کمربند سبز<br>- طیف وسیعی از برنامه های حمایت از کشاورزی ، تفریحات و گردشگری.<br>- گسترش حفاظت زیست محیطی در بخ شهایی از کمربند سبز. | <b>فعالیت های اخیر</b>  |

منبع: (CIELAP , 2010)

## سائوپائولو

ذخیره گاه زیست کره کمربند سبز (GBBR) سائوپائولو، در سال ۱۹۹۴ به واسطه برنامه بیوسفر سازمان آموزش علمی و فرهنگی سازمان ملل ایجاد شد. این برنامه یک شبکه جهانی از ذخیره زیست کره ها را برای اشتراک دانش، تحقیقات، کنترل، آموزش، تربیت و تصمیم گیری مشارکتی را تأسیس کرد. کمربند سبز سائوپائولو، در میان محدوده یک ذخیره زیست کره دیگر (ذخیره زیست کره ماتا آتلانتیک) است که در سال ۱۹۹۲ ایجاد شده است.

گرچه کمربند سبز سائوپائولو در سال ۱۹۹۴ ایجاد شد، جنبش مدنی که منجر به شکل گیری آن شد چند سال زودتر آغاز شد. در سال ۱۹۸۹، مخالفت عمومی بااهمیتی با پروژه بزرگ راه سازی وجود داشت که تأثیرات بدی بر منابع آب شهر داشتند. این عامل منجر به شکل گیری یک جنبش جامعه مدنی وسیعی شد که ۱۵۰۰۰۰ امضا برای دادخواست تعطیلی پروژه راه سازی و همچنین ایجاد یک ذخیره گاه برای حفظ از زمین های میراث طبیعی جمع آوری شد.

جدول شماره (۳) کمربند سبز سائوپائولو -تاسیس سال ۱۹۹۴

|   |                                 |
|---|---------------------------------|
| - ۱۷۶۰۳۱۱ هکتار   | <b>مساحت</b>                    |
| - ایجاد ذخیره گاه زیست کره یونسکو برای حفاظت از میراث طبیعی و زمین های حساس از نظر محیطی.<br>- ذخیره تنوع زیستی.<br>- ایجاد آگاهی عمومی درباره اهمیت و آسیب پذیری خدمات اکوسیستم در کمربند سبز. | <b>مهمترین اهداف /چشم انداز</b> |



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

|                   |  |
|-------------------|--|
| ویژگی های کشاورزی | - تولید و کشاورزی ارگانیک در نواحی هاله شهری.  |
| ویژگی های طبیعی   | - اکوسیستم دارای جنگلهای گرمسیری بارانی، 20 نوع میمون، قارچ و تعدادی گون ههای طوطی و سایر حیوانات.<br>- گونه های سبزیجات دارای زمینه های طبیعی و نایاب.  |
| حکروایی           | - ذخیره گاه زیست کره کمربند سبز سائوپائولو به واسطه برنامه زیست کره یونسکو صورت گرفت.<br>- اسناد زیادی GBBR را هدایت می کنند شامل: نظام مدیریت، آبی ننامه ایالت سائوپائولو که قوانین و فرآیندهای کمربند سبز و آژانس های مرتبط را فراهم می کنند و برنامه اجرای GBBR که فعالیت ها را در کمربند سبز هدایت می کند.<br>- شورای مدیریت که برای ایجاد سیاست های GBBR ایجاد شده است و سازمان جنگل ها که برنامه ها را برای اجرای آنها بسط می دهد. |
| بزرگ ترین تهدیدات | - رشد شهری و بورس بازی ملک و زمین بعلت رشد سریع شهری.  |
| فعالیت های اخیر   | - کشاورزان در کمربند سبز سازمانهایی را برای تضمین غذای ارگانیک و ایجاد روابط با رستوران های شهر تأسیس کردند.<br>- برنامه آموزش کار جوانان در زمینه کشاورزی و توریسم.<br>- برنامه هایی از طریق سازمان جنگلها که حفاظت طبیعی را مورد توجه قرار می دهند.  |

## ملبورن

کمربند سبز ملبورن از حفاظت قانونی تحت مصوبه برنامه ریزی و محیطی ایلات ویکتوریا در سال ۱۹۸۷ برخوردار است که در سال ۲۰۰۳ بازنگری شد. این مصوبه یک چارچوب کلی برای برنامه ریزی محدوده شهر و به ویژه حفاظت از کمربند سبز را توسط ضوابط سیاست های برنامه ریزی حومه کلان شهری فراهم نموده است که برای شوراهای شهری و همچنین برای تعریف محدوده های رشد شهری در منطقه ملبورن به کار می رود. لبه های سبز به عنوان زمین هایی در برنام هریزی حومه کلان شهری در خارج از مرزهای رشد شهری تعریف شده اند.



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

کمربند سبز ملبورن، بر خلاف یک کمربند سبز یکپارچه، از ۱۲ منطقه حفاظت شده مجزا در اطراف شهر تشکیل شده است. بنابراین بسیاری از لب‌ها در مجاورت لبه‌های دیگر قرار دارند به طوری که یک نقشه از منطقه کلانشهری ملبورن نشان دهنده کمربندی از زمی‌ها در اطراف شهر است لبه‌های سبز تقریباً ۶۴۷۸ کیلومتر مربع از اراضی اطراف ملبورن را تشکیل می‌دهند که ۳ برابر اراضی محدوده شهری ملبورن هستند.

هر کدام از این ۱۲ لبه با عناصر و چشم‌اندازهای طبیعی متمایز گشته‌اند. تالاب‌های بین‌المللی شناخته شده، عناصر و چشم‌اندازهای قابل توجه و زیستگاه جانوران بومی در این رابطه قابل ذکر می‌باشند.

لبه‌های سبز به عنوان مناطق چندعملکردی مورد توجه قرار می‌گیرند که شامل فعالیت‌های کشاورزی و غیر شهری هستند. لبه‌های سبز شامل جوامع کوچک و نیز عناصر بااهمیت محیطی و اراضی روستایی و کشاورزی هستند. علاوه بر این از منابع سنگ، ماسه و معدنی برخوردار هستند که برای استخراج مورد توجه می‌باشند و نیز مکان مناسبی برای استقرار تجهیزات حمل و نقل نظیر فرودگاه‌ها، ترمینال‌ها و کریدورهای راه و راه آهن محسوب می‌شوند. مجموعه‌ای از انواع زیرساخت‌ها در لبه‌های سبز مانند مخازن آب و اراضی بازیافت مواد جانمایی می‌شوند و در انتها بسیاری از فرصت‌ها و تجهیزات تفریحی و توریسم نیز در کمربند سبز استقرار یافته‌اند.

منبع: (CIELAP, 2010)

اراضی روستایی در کمربند سبز ملبورن با نواحی شهری ارتباط تنگاتنگی دارند. بخش اعظمی از کمربند سبز در میان نواحی شهری قرار گرفته‌اند که توسط کریدورهای منطقه‌ای با هم ارتباط دارند. نواحی شهری نیز به اراضی روستایی به واسطه تعدادی پارک، فضاهای باز، و مسیرهایی در امتداد رودخانه و دره ارتباط یافت‌ه‌اند که بخشی از آنها به سمت کمربند سبز پیش می‌روند.

از مخاطرات کمربند سبز ملبورن می‌توان به استراتژی ۲۰۳۰ ملبورن اشاره نمود. علی‌رغم اینکه محدوده رشد شهری و سایر حفاظت‌های قانونی برای کمربند سبز در سال ۲۰۰۳ به منظور ذخیره اراضی غیر شهری در برابر توسعه شهری نامناسب طراحی شد، استراتژی ۲۰۳۰ ملبورن فرصتی را برای توسعه محدوده رشد شهری در کمربند سبز در آینده باز گذاشته است.

استراتژی ۲۰۳۰ ملبورن، شوراها را برای برنامه‌ریزی جهت افزایش نواحی شهری موجود تشویق می‌کند و پیشنهاد می‌کند که توسعه در مناطقی صورت گیرد که هیچ تأثیر منفی در نقش و عناصر کمربند سبز نداشته باشند. به هر حال این استراتژی شفاف می‌کند که چنین توسعه‌هایی می‌توانند به وقوع بپیوندند.

در راستای حفاظت از کشاورزی، فضاهای باز و اراضی میراث طبیعی، دولت قصد دارد استفاده از کمربند سبز را در جهت استخراج منابع و اهداف حمل و نقل ادامه دهد.





# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

احداث و توسعه کمربند سبز ملبورن موفقیت هایی در زمینه های کشاورزی و غذا، توریسم و تفریحات، محیط طبیعی داشته است.

جدول شماره (۴) کمربند سبز ملبورن

|                   |   |
|-------------------|---|
| کمربند سبز ملبورن | - تاسیس ۱۹۶۸  |
| مساحت             | - ۶۴۷۸۰۰ هکتار  |
| اهداف کلان        | - کمربند سبز برای حفاظت از ذخیره اراضی روستایی برای کشاورزی، حفاظت، تفریح، استخراج معادن و موجودیت زیرساخت های ویژه ایجاد شده است. مانند آب مورد نیاز گیاهان و فرودگا هها.  |
| عناصر کشاورزی     | - اراضی با ارزش بالا.   |
| عناصر طبیعی       | - هر کدام ۱۲ لبه سبز دارای عناصر طبیعی و چشماندازهای متمایز می باشند.   |
| حکروایی           | - کمربند سبز ملبورن دارای حمایت حقوقی تحت مصوبه ۲۰۰۳ محیطی و برنامه هریزی ایالت ویکتوریا می باشد.<br>- این مصوبه یک چارچوب عمومی برای برنامه هریزی محدوده شهر، سیاست برنامه هریزی حریم کلان شهر فراهم می کند و همچنین محدود ههای رشد شهری را تعیین می کند.<br>- شورای شهر نیازمند توسعه و اجرای برنامه مدیریت کمربند سبز برای تأمین مدیریت پایدار بلند مدت کمربند سبز با تمرکز بر ویژگی های منحصر به فرد حفاظتی هر لبه هستند. |
| بزرگ ترین خطر     | - باز گذاشتن فرصت توسعه محدوده رشد شهری در حریم سبز در آینده.<br>- دولت قصد دارد استفاده از حریم سبز را برای استخراج منابع و اهداف حمل و نقل ادامه دهد.   |
| فعالیت های اخیر   | - در نوامبر ۲۰۰۹ دولت محلی اعلام کرد که خواسته (UGB) ملبورن برای توسعه توسط وزیر برنامه ریزی تصویب شد و در حال تصویب در پارلمان است و این توسعه شامل حدود ۲۴۵۰۰ هکتار از اراضی برای استفاده جهت احداث حداقل ۱۳۴۰۰ واحد مسکونی جدید است.   |
| جمع بندی          | - اقدام اخیر دولت برای توسعه محدوده رشد شهر در حریم سبز با اجازه به توسعه جدید شهری نشان میدهد که حمایت سیاسی برای حفاظت معنادار از کمربند سبز ممکن است ضعیف باشد.  |



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



## پکن

بسیاری از شهرهای چینی در حال حاضر با رشد سریع شهری مواجه هستند. در یک بررسی در سال ۲۰۰۵ مشخص گردید، سطح مناطق شهری در طول ۱۰ سال بین سالهای ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰، ۸۱۷۰۰۰ هکتار بیشتر شده است. میانگین نرخ سالانه رشد برای ۱۳ شهر بزرگ ۳,۵ درصد بوده است. ۷۵,۳ درصد از اراضی شهری شده، قبلاً کشاورزی بوده اند. تأثیرات رشد سریع و پراکنده شهری، نگرانی های جدی را در پی داشته است. از دست دادن زمین های کشاورزی، یک خطر بزرگ برای کشاورزی در کشوری با جمعیت زیاد است. از سوی دیگر، این شهرها باید افزایش تقاضا برای تسهیلات و خدمات عمومی را در نواحی تازه شهری شده، تأمین کنند. شهرهای چین در جستجوی راهی برای کاهش رشد پراکنده سریع شهری هستند. به علت آنکه کمربند سبز نسبتاً یک سیاست محدودسازی ساده است و بر کنترل قوی دولتی تأکید می کند، توسط بسیاری از شهرهای چینی به عنوان یک ابزار عمده جهت کنترل رشد پراکنده شهری اتخاذ شده است. به عنوان مثال، در پکن، طرح اولین کمربند سبز در سال ۲۰۰۳ پایان یافت. دومین کمربند سبز به سرعت در حال شکل گیری است. در شانگهای ایجاد کمربند سبز ۵۸۰ است. در شانگهای ایجاد کمربند سبز ۲۰۲۰ به اتمام می رسد. همچنین سایر شهرهای بزرگ مانند گونگ ژو، چونگ کینگ و شن یانگ یک کمربند سبز در برنامه های خود در نظر گرفته اند. با به کارگیری کمربند سبز در پکن به عنوان یک نمونه، به اهداف ذیل می توان دست یافت:

۱- شرح ماهیت و کلیت برنامه کمربند سبز در پکن که شامل محدوده جغرافیایی، رویکرد برنامه ریزی، فرآیند اجرا و چارچوب اداری است؛

۲- آزمودن تغییرات فضایی و موقتی در نتیجه کمربند سبز؛

۳- شناسایی علل شکست و موفقیت برنامه های کمربند سبز در پکن

آخرین طرح جامع پکن از طرح های قبلی متفاوت است، زیرا رویکرد برنامه ریزی منطقه ای را اتخاذ کرده است. برنامه ریزان دیگر بر رشد توده شهری مرکزی و توده های شهری بیرونی متمرکز نمی شوند. این طرح، فرآیند شهری شدن در کل ناحیه اداری پکن را مورد توجه قرار می دهد. ناحیه شهری در پکن به سه بخش جدید تقسیم شده است:

۱- شهر مرکزی که به طور اساسی همان منطقه برنامه ریزی در طرح ۱۹۹۳ را در برمیگیرد.

۲- در خارج از شهر مرکزی، شهرهای جدیدی وجود دارند که از رشد شهرک های اقماری به وجود آمده اند. در کل ۱۱ شهر جدید برای کمک به جذب جمعیت، توسعه خواهند یافت.



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۳- شهرک های کوچک مختلفی بین شهر مرکزی و شهرهای جدید توسعه پیدا خواهند کرد.

اگر چه ایده ایجاد اولین کمربند سبز ابتدا در سال ۱۹۵۸ مطرح شد و رسماً در طرح جامع ۱۹۸۳ بر روی نقشه مشخص شد، اما تا سال ۱۹۸۶ تلاش های چندانی برای ایجاد کمربند سبز مورد نظر صورت نگرفت و کشت یک یا دو گونه درخت، درون اولین کمربند سبز، برنامه ریزی شده بود گونه هایی که انتخاب شدند از گونه درختان گرمسیری به کار رفته در پکن مانند صنوبر، پاگودای ژاپنی، سرو کوهی چینی و سایر گیاهان بودند. درختان همچنین در طول بزرگراه های عمده پیشنهاد شده بودند. علاوه بر این پارک های جدید برای ایجاد فضاهای سبز بیشتر، پیش بینی شده بود. اما در اجرای این برنامه موفق نبود، به طوری که تا سال ۱۹۹۴ تنها ۲۰ کیلومتر مربع از فضای سبز پیش بینی شده در اولین کمربند سبز شکل گرفت که فقط ۸ درصد از کل ناحیه برنامه ریزی شده کمربند سبز می باشد.

اولین کمربند سبز که صرفاً برای جدا کردن توده های شهری مرکزی و بیرونی ایجاد شده بود، در آخرین طرح جامع بازنگری خواهد شد. این کمربند منافع تفریحی، بصری و اکولوژیکی را بعد از این بازنگری فراهم می کند. سطح کمربند دوم همچنین تا حدی تعدیل شده است. این کمربند سبز شامل ناحیه بلافضل خارجی اولین کمربند سبز و بیش از ۱۰۰۰ کیلومتر مربع خارج از جاده حلقوی ششم است. سطح کل کمربند سبز دوم به ۱۶۲۰ کیلومتر مربع افزایش یافته است و پیش بینی می گردد که فضاهای سبز، ۱۰ درصد کل منطقه کمربند سبز دوم را در سال ۲۰۰۸ پوشش دهد و تا سال ۲۰۲۰، این سهم باید به ۵۰ درصد افزایش یابد. (جوادی، ۱۳۹۰)

## رویکرد برنامه ریزی و مدیریت محیطی راهبردی:

تا میانه دهه ۱۹۹۰ میلادی، تحلیل و برنامه ریزی شهر و پیرامون شهر در بسیاری کشورها، نشان از رویکردی مبتنی بر جدا سازی عناصر و عوامل اثرگذار بر دگرگونی آن محیط داشت و مدیریت یکپارچه شهر و محیط پیرامون آن ناممکن و دشوار بوده است. برنامه ریزی و مدیریت محیطی تدبیر شده و به کار رفته در برخوردگاه شهر-روستا - طبیعت، سه زمینه برنامه ریزی روستایی، برنامه ریزی منطقه ای و برنامه ریزی شهری را در برمی گیرد. برخی کشورها کوشیده اند تا رهیافتی ویژه که بتواند هم به ترکیب مناسبی از روشها و ابزار موجود در آن سه شکل برنامه ریزی دست یابد و هم با پدیده برخوردگاه شهر-روستا-طبیعت، رویکردی فضایی داشته باشد، تدبیر نماید. (دانشپور، ۱۳۸۵: ۸ به نقل از Atkinson, 1999).

با توجه به جایگزینی شیوه های سنتی برنامه ریزی یا برنامه ریزی جامع با شیوه ها و رهیافت هایی غیر جامع و اندک افزا در بسیاری از کشورها، از یک سو بر تجویزهای برنامه ریزی، کمتر و از سوی دیگر بر آزمون و به کارگیری شیوه هایی که مشارکت جوامع را در تعیین و تعریف چشم اندازها، اهداف و خط مشی ها می طلبد، بیشتر تأکید شده است. برای رویارویی با عوامل مقید کننده برنامه ریزی و مدیریت یکپارچه محیطی، تمهیدات و کوشش هایی پراکنده برای ورود تفکر و عمل راهبردی به برنامه ریزی و مدیریت محیطی نیز انجام گرفته که موجب شکل گیری برنامه ریزی و



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مدیریت محیطی راهبردی گردیده است. البته بکارگیری آن در محیط‌های پیرا-شهری، نیازمند ترکیبی از روش‌ها و رهیافت‌های گوناگون برنامه‌ریزی در سطوح و موضوعات گوناگون است تا بتوان به هماهنگی لازم در چنین برخوردگاهی، با توجه به تنوع در عرصه‌های مختلف تصمیم‌گیری و نیز ساختار قدرت دست یافت. در محیط‌های پیرا-شهری، برنامه‌ریزی با هدف ایجاد تغییرات مثبت، یعنی ارتقاء زیست مایه و کیفیت زندگی و اصلاح وضعیت منابع طبیعی، دخالت می‌کند. (دانشپور، ۱۳۸۵: ۸ به نقل از Allen, 2003)

## رویکرد محدودسازی شهری:

یانگ رشد پراکنده شهری را مشکلی می‌داند که مدت‌های زیادی است در ایالات متحده و سایر کشورهای توسعه یافته شناخته شده و در این کشورها بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد. رشد پراکنده شهری در ایالات متحده به عنوان توسعه کم تراکم، پراکنده و اتومبیل محور در زمینه‌ای روستایی شناخته شده است. در کشورهای در حال توسعه مانند چین و هند، رشد پراکنده شهری اغلب به عنوان رشد پرتراکم در حومه‌های شهری در اثر رشد سریع اقتصادی و مهاجرت به سوی شهرها ایجاد می‌شود. علی‌رغم این تفاوت‌ها، رشد پراکنده شهری پیامدهای نامطلوب مشابهی را در هر دو گروه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه ایجاد می‌کند. رشد پراکنده شهری به علت ایجاد مسائل محیطی مانند ازدیاد جریان حمل و نقل، از بین رفتن زمین‌های کشاورزی و جنگلی، تنزل کیفیت آب و هوا و مسائل دیگر، مورد انتقاد قرار گرفته است. ابزارهای گوناگونی برای کنترل رشد پراکنده شهری مورد توجه قرار گرفته است. سیاست‌های محدودسازی شهری در میان آنها به عنوان یک رویکرد امیدبخش تلقی شده است. سیاست‌های محدودسازی شهری، سه فرم اساسی داشته‌اند:

محدوده‌های رشد شهری، محدوده‌ها خدمات رسانی شهری و کمربند سبز (Yang, 2007: 287)

محدوده رشد شهری یک خط تقسیم‌کننده در اطراف منطقه شهری برای تفکیک آن از نواحی روستایی است. این محدوده با منطقه بندی و سایر ابزارها و مقررات کنترل می‌شود. محدوده‌های خدمات رسانی شهری منطقه‌ای را که خدمات و تسهیلات عمومی باید تأمین شوند را تعیین می‌کند. کمربند‌های سبز، محدودکننده‌ترین شکل از سیاست محدودسازی شهری رشد است. این کمربندها محدوده‌های فیزیکی بوده و شامل فضاهای بازی هستند که اطراف شهرها را احاطه کرده‌اند. (Yang, 2007: 288)

اجرای کمربند سبز در بسیاری از کشورها به عنوان یکی از تلاش‌های بین‌المللی شناخته شده برای کنترل رشد شهرها مورد توجه قرار گرفته است. کمربند سبز، بسیاری از شهرها را در بر گرفته است تا از پراکنده رویی آن‌ها جلوگیری نماید راهنمای سیاست برنامه‌ریزی انگلستان می‌گوید که هدف اساسی سیاست کمربند سبز، جلوگیری از رشد پراکنده شهری و حفظ اراضی باز است. (Buchanan, 2006: 5)



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

کمربند سبز می تواند الگوهای توسعه شهری را در مقیاس منطقه ای و زیرمنطقه ای شکل دهد و به اطمینان از توسعه در مکانهای مورد نظر در طرحهای توسعه کمک کند. (Calderdale, 2008:5)

## رویکرد حفاظتی:

به اعتقاد کالدردیل کمربندسبز به حفاظت از نواحی حومه ای (کشاورزی، جنگلی یا سایر کاربریهای زمین) کمک میکند و می تواند در حرکت به سوی الگوهای پایدارتر توسعه شهری موثر باشد. این حفاظت به گونه ای است که اگر توسعه عمومی کمربند سبز تصویب شود، تنها در شرایط محیطی خاص می تواند تغییر کند. همچنین، محدوده های کمربند سبز تفصیلی در تطابق با طرح های محلی یا طرح های فرادست باید تنها در شرایط خاص تغییر کند. محدوده های تفصیلی نباید به راحتی تغییر کند یا اجازه توسعه پیدا کند؛ صرفاً به علت اینکه زمین متروکه شده است. همچنین تا جایی که ممکن است یک کمربند سبز باید فضای زیادی داشته باشد، تا اطمینان حاصل شود که یک ناحیه باز مناسب، اطراف منطقه ساخته شده را در بر گرفته است. این محدوده ها باید با استفاده از عناصر قابل تشخیص مانند رودخانه ها، مسیل ها و کمربند درختان یا لبه های جنگلی تا حد امکان به روشنی تعریف شود. (Calderdale, 2008:5)

استفاده از فضای باز شامل تولید محصول به این معنی است که زمین، اثرات نامطلوب کاربری های شهری را تولید نمیکند. اگرچه کشاورزی می تواند تأثیرات گوناگون، به ویژه در کیفیت هوا و آب داشته باشد اما با مدیریت صحیح این آثار میتواند به حداقل برسد. مدیریت زمین های حساس روستایی می تواند برخی از گیاهان و جانوران مقیم که نمی توانند در محیط های شهری، پایدار باشند را حمایت کند. (Buchanan, 2006:22)

## رویکرد توریستی-تفریحی:

کالدردیل اهداف اولیه از ایجاد حریم کمربند سبز را در ممانعت از گسترش افقی شهر و ادغام شهرهای پیرامونی در کلانشهر مرکزی می داند. در دو دهه اخیر کارکردهای تفریحی و گردشگری به کارکرد صرفاً حفاظتی کمربند سبز افزوده شده است و توسعه های صورت گرفته در بسیاری از موارد با هدف توسعه کارکردهایی است که علاوه بر حفظ قابلیت های طبیعی حریم شهرها، بتواند فرصت هایی را برای استفاده ساکنان درون شهرها و دسترسی آنها به زمین ها و فضاهای باز فراهم کند. سیاست گذاری های جدید با اهدافی مانند تأمین فرصت هایی به منظور دسترسی به نواحی حومه ای باز برای جمعیت شهری، تأمین فرصت هایی برای ورزش و تفریح بیرونی در نواحی نزدیک شهری و حفظ چشم اندازهای جذاب و بهبود آن ها در نزدیکی مکان هایی که مردم زندگی می کنند صورت می پذیرند که بر نقش های یاد شده بر کمربند سبز تأکید می نمایند. (Calderdale, 2008:5)

## نگرش یکپارچه:



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

این نگرش در ارتباط با مفهوم توسعه پایدار مطرح می گردد. در این رابطه نکته قابل ذکر این است که سیاست‌های جدید کمربند سبز نیز سعی در تلفیق و یکپارچه سازی نگرش های مختلف مرتبط با این موضوع هستند. با توجه به ویژگیهای هر منطقه شهری، رویکردهای محدود کننده رشد شهری، توسعه فضاهای باز و همگانی و حفاظت از ارزشهای طبیعی در ترکیب با یکدیگر در جهت ایجاد توسعه ای پایدار به کار گرفته می شوند. سیاستگذاری ها و برنامه ریزی های جدید دارای اهداف چند بعدی هستند و وجوه گوناگون را در نظر می گیرند. در همین راستا در این حوزه با توجه به اهداف توسعه پایدار، کمربندسبز جهت حفاظت از کشاورزی، حفاظت از فضاهای باز برای منابع طبیعی، فرهنگی، بصری و همچنین تفریحات و توریسم، جلوگیری از اتصال نواحی شهری یا ترکیبی از این ها است. بحث اصلی در این رابطه نیازمندی به زمین است؛ زمین کافی برای دستیابی به هدف مورد نظر توسعه پایدار کمربند سبز همچنین باید کیفیت منابع زمین حفاظت کشاورزی در مناطق ارزشمند و دارای قابلیت تولید بالا باید همواره مورد توجه قرار گیرد. (Buchanan, 2006:4). در این رویکرد شش مولفه اصلی در کمربند سبز پیشنهاد شده که عبارتند از:

۱. حفاظت محیطی؛ شامل میراث طبیعی موجود در منطقه؛
۲. حفاظت کشاورزی؛ شامل اراضی زراعی و باغ های موجود در منطقه؛
۳. نیازهای نظام حمل و نقل و زیرساخت ها؛
۴. حفاظت منابع تجدیدپذیر و تجدیدناپذیر مانند منابع معدنی و...؛
۵. فرصت های فرهنگی، توریسم و گذران اوقات فراغت برای ارتقای اقتصاد کمربند سبز و کیفیت زندگی کلی مردم در منطقه؛
۶. اراضی لازم جهت توسعه آتی شهرهای موجود در منطقه.

همچنین غیر از موارد فوق این رویکرد چند توصیه ویژه به شرح زیر مطرح نموده است:

-در بر گرفتن اراضی زیست محیطی حفاظت شده موجود و اراضی که دارای برنامه حفاظت در آینده می باشند؛

-توجه به مالکیت عمومی و خصوصی زمین؛

-ملاحظه نظام های عمده رود دره های موجود در منطقه؛

-توجه به ویژگی های خاص محیطی پهنه مورد بررسی.

همچنین در مفاهیم کلی تر، این رویکرد پیشنهاد می کند که:

-باید یک رویکرد نظام مند به حفاظت محیطی به کار گرفته شود؛



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

-این رویکرد سیستمی باید نظام میراث طبیعی، نظام منابع آب و نظام حفاظت فرم زمین را مورد توجه قرار دهد؛

-باید شبکه ای از فضاهای باز شناسایی شود؛

-توجه خاص به اراضی کشاورزی؛

-شناسایی اراضی کشاورزی جدید با توجه به معیارها و روش های شناسایی اراضی ارزشمند کشاورزی؛

-در شناسایی اراضی کشاورزی باید به عوامل اقتصادی-اجتماعی مانند اندازه قطعات، مکانیسم پشتیبانی و ... توجه شود.

-باید نواحی با پتانسیل بالا جهت فعالیت های معدنی شناسایی شوند. (داداش پور، ۱۳۹۱)

## رویکرد منتخب

بررسی رویکردهای نظری موجود در ارتباط با مدیریت رشد نواحی پیرامون شهرها و سیاست کمربند سبز در این نواحی، نشان دهنده این نکته است که رشد بی رویه شهرها موجب گردیده اراضی کشاورزی و روستایی پیرامون شهرها در گذر زمان در مسیر توسعه شهری به اراضی شهری تبدیل شده و اثرات نامطلوبی نظیر ازدیاد جریان حمل و نقل، از بین رفتن زمین های کشاورزی و جنگلی، تنزل کیفیت آب و هوا و...، در پی داشته است. لذا سیاست هایی نظیر کمربند سبز جهت حفاظت از اراضی حریم شهرها در نظر گرفته شده است. این سیاست ها علاوه بر محدود نمودن رشد بی رویه شهرها، با تعریف کاربری های مناسب و سازگار با شرایط موجود در حریم شهرها، سعی در حفاظت منطقی این نواحی دارند. در میان رویکردهایی که بیان شد به نظر میرسد نگرش یکپارچه از جامعیت بیشتری برخوردار است و از این حیث که توسعه پایدار را مد نظر دارد به روز تر از سایر رویکردها می باشد. رویکرد نگرش یکپارچه همانطور که از نامش مشخص است با تلفیق بسیاری از رویکردهای تحدید رشد شهر و دید چند بعدی و در عین حال جامع به موضوع کمربند سبز می پردازد البته هر کدام از رویکردهای دیگر نیز می تواند در زمان و مکانی مشخص بسیار کاربرد داشته باشد ولی در خصوص کمربند سبز شهر رشت با توجه به نیاز حریم این شهر به یک برنامه کامل و دارا بودن دیدگاهی همه جانبه می توان بهترین و جامع ترین برنامه ریزی و سیاست را با این رویکرد تدوین نمود در این رویکرد عواملی بیان شده که می توان آنها را به چهار دسته کلی و یا اصطلاحاً چهار مولفه در نظر گرفت و الباقی موارد یاد شده در این رویکرد را در زیر مجموعه این مولفه قرار داد که بطور مختصر در جدول ذیل آمده است

جدول شماره (۵) نگرش یکپارچه به کمربند سبز

| منابع   | متغیر   | منابع | مولفه    |
|---------|---|-------|----------|
| نگارنده | مکانهایی که از نظر موقعیت مکانی برای توسعه شهری مناسب | داداش | پهنه های |



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

|  |  |                    |                                     |                                   |
|--|--|--------------------|-------------------------------------|-----------------------------------|
|  | اند  | پور، ۱۳۹۱          | شهری                                | نگرش<br>یکپارچه به<br>کمر بند سبز |
|  | خارج از حریم و مناطق حفاظت شده باشد  |                    |                                     |                                   |
|  | فضاهایی که برای توسعه شهری امنیت کامل را دارا هستند                              |                    |                                     |                                   |
|  | بخش‌هایی که سهولت در دسترسی به خدمات شهری داشته باشند                            |                    |                                     |                                   |
|  | مکانهایی که از نظر موقعیت مکانی برای توسعه صنایع مناسب اند                       | داداش<br>پور، ۱۳۹۱ | پهنه‌های<br>زیرساخت<br>و<br>تاسیسات |                                   |
|  | مکان‌هایی که به راه‌های اصلی و سایر زیرساخت‌ها فاصله مناسب داشته باشند           |                    |                                     |                                   |
|  | رعایت مجاورت به سایر کاربری‌ها   |                    |                                     |                                   |
|  | مکانهایی که از نظر موقعیت مکانی برای توسعه کشاورزی مناسب اند                     | داداش<br>پور، ۱۳۹۱ | پهنه‌های<br>کشاورزی                 |                                   |
|  | مکان‌هایی که در همجواری و فاصله مناسب از کاربری‌های مضرر و یا خطرناک قرار دارند. |                    |                                     |                                   |
|  | مکان‌های مناسب برای حفظ و توسعه کشاورزی مستعد باشند                              |                    |                                     |                                   |
|  | حفظ حریم‌ها مانند رودخانه، گسل و ...   | داداش              | پهنه‌های                            |                                   |
|  | حفظ نواحی حفاظت شده  | پور، ۱۳۹۱          | حفاظت                               |                                   |





# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

## نحوه ایجاد کمربند سبز و تأثیر آن در هدایت و کنترل رشد حریم شهری

توسعه شهری و رشد بیرونی خارج از کنترل و ناهماهنگ در پیرامون مناطق شهری باعث از بین رفتن اراضی کشاورزی و باغی و تبدیل آنها به اراضی ساخته شده و افزایش ترافیک و آلودگیهای زیست محیطی می شود. جهت مدیریت و برنامه ریزی توسعه شهری و همچنین ارزیابی اثرات تجمعی آن بررسی و شبیه سازی توسعه فیزیکی شهر ضروری می باشد. در سه دهه گذشته، توسعه شهر بناب به سوی پیرامون باعث تخریب اراضی زراعی و باغی و منابع زیست محیطی آن گردیده که ادامه توسعه با روند ذکر شده باعث تشدید مسائل زیست محیطی خواهد شد (محمودزاده و خوش روی، ۱۳۹۴).

امروزه مفهوم شهرها بدون وجود فضای سبز موثر در اشکال گوناگون آن دیگر قابل تصور نیست، پیامدهای توسعه شهری و پیچیدگی معضلات زیست محیطی، موجودیت فضای سبز و گسترش آن را برای همیشه اجتناب ناپذیر کرده اند. شهرها به عنوان کانون های متمرکز فعالیت و زندگی انسان ها، برای اینکه بتوانند پایداری خود را تضمین کنند چاره ای جز پذیرش ساختار کارکردی متأثر از سیستم های طبیعی ندارند. در این میان فضای سبز به عنوان جزء ضروری و لاینفک پیکر یگانه شهرها در متابولیسم آنها نقش اساسی دارند که کمبود آنها می تواند اختلالات جدی در حیات شهرها به وجود آورد (شیخی سرپیری و همکاران، ۱۳۹۴).

در جهان امروز، حفظ و گسترش فضای سبز به عنوان یکی از شاخص های توسعه پایدار و ارکان مهم برنامه ریزی در مدیریت شهری، اثر قابل توجهی در کنترل، تعدیل و بهبود هوای شهرها، افزایش رطوبت نسبی و کاهش آثار پدیده گردوغبار، توسعه فضاهای فراغتی و کمک به ایجاد روحیه نشاط و سرزندگی شهروندان دارد که این مهم با ترویج فرهنگ درختکاری و تقویت روحیه مشارکت تمامی اقشار جامعه در کاشت و نگهداری از درختان و فضای سبز در سراسر کشور امکان پذیر است. در ارتباط با مفهوم حریم و کمربند سبز دو دسته از تعاریف قابل بررسی است. گروه اول تعاریف رایج در کشور و گروه دوم تعاریف مشابه با مفهوم حریم رایج در کشورهای خارجی است. تعاریف موجود در گروه اول شامل تعاریف قانونی و تعاریف موجود در طرح جامع شهری می باشد. در ماده ۲ «قانون تعاریف محدوده و حریم شهر، روستا، شهرک و نحوه تعیین آن ها» که مصوب سال ۱۳۸۴ مجلس شورای اسلامی است، حریم شهر به این صورت تعریف شده است: «حریم شهر عبارت است از قسمتی از اراضی بلافصل پیرامون محدوده شهر که نظارت و کنترل شهرداری بر آن ضرورت دارد.

هر گونه ساخت و ساز غیر مجاز در این حریم تخلف محسوب و با متخلفین طبق مقررات رفتار خواهد شد». در طرح جامع شهری حریم شهر به این صورت تعریف شده است:

حریم شهر، بخشی از اراضی بلافصل پیرامون شهر است که طبق قانون، حفاظت می شود و از هر گونه ساخت و ساز بی رویه در محدوده آن ممانعت می گردد. در خصوص تعاریف رایج در نقاط مختلف دنیا مواردی نظیر نواحی حومه ای، نواحی پیراشهری، نواحی حاشیه شهری، آگزوپلیس، نواحی فراشهری، نواحی دیساکوتا، لبه شهری و کمربند سبز می توان اشاره نمود (داداش پور و همکاران، ۱۳۹۱).



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اهمیت و نقش سازنده و بی دلیل فضای سبز در محیط های شهری به ویژه در دوره معاصر، روشن تر شده است. متأسفانه رشد سریع و بی رویه شهرنشینی در ۵۰ سال گذشته در ایران، براساس برنامه ریزی پیش بینی شده و متناسب با زیرساختها نبوده است. از طرف دیگر اکثر شهرها در زمینه های مستعد کشاورزی پایه گذاری شده اند. با گسترش شهرها اولین لطمه را فضای سبز و درختان دیده اند. این روند را غلبه تفکر سودجویی بر آینده نگری شدیدتر کرده است. برای بررسی اهمیت و نقش فضای سبز شهری از روش های اسنادی و میدانی استفاده و به آمار و اطلاعات شهرداری رشت استناد شده است. عدلت فضای شهری به دنبال نظریه توسعه پایدار برای حمایت از منابع طبیعی و سازگاری بین توسعه و محیط زیست ارائه شده است و فضای سبز شهری به عنوان مهمترین رکن توسعه پایدار شهری و عدالت فضایی مطرح است. طبق مطالعات صورت گرفته و نظرات کارشناسان مسائل شهری، نقش فضای سبز در سالم سازی، ارتقا معیارهای زیست محیطی، کاهش آلاینده های هوا، کاهش آلودگی صوتی، زیبایی آفرینی و معماری، اثبات شده و مورد قبول است. فضای سبز و به ویژه رنگ سبز درختان و گیاهان تأثیر شگرفی در ارتقا سلامت روحی و روانی شهروندان و کاهش دوران نقاهت بیماران دارد. شهر رشت در گذشته ای نه چندان دور به صورت یک باغ شهر بوده است ولی توسعه بی رویه آن، ضربات جبران ناپذیری بر باغات و فضای سبز اطراف آن وارد نموده است و به طوری که امروزه فقط نام آنها بر روی محلات و خیابان ها مانده است. در چند سال اخیر اقدامات مناسبی در ایجاد و گسترش فضای سبز شهری صورت گرفته است ولی رعایت نکردن سلسله مراتب پارکسازی، عدم پراکنش اصولی پارک ها، عدم همخوانی سرانه های فضای سبز با استانداردهای جهانی و کشوری و شهرهای هم ردیف، عدم هماهنگی سرانه های فضای سبز بین مناطق، از مهمترین مشکلات فضای سبز در رشت است. سهم سرانه فضای سبز هر شهروند رشتی در سال ۱۳۸۵ از مجموع مساحت های فضای سبز اعم از پارک ها، حاشیه خیابان ها، میداين .... در حدود ۷/۴۸ مترمربع و سهم سرانه پارک های برابر با ۲/۹۶ مترمربع است. ضروری است با تدوین علمی و کارآمد طرح جامع فضای سبز و تسريع در اجرای پروژه های پارک بزرگ، درخت کاری کوه های عینالی و تکمیل کمربند فضای سبز تحولی سازنده در فضای سبز شهری رشت صورت گیرد و در این میان باید از مشارکت مردم و گروه های NGO در نگهداری و ایجاد فضای سبز استفاده نمود.

سیاست دولت در مورد کمربندهای سبز در برنامه راهنمای سیاست برنامه ریزی ۲ (۲PPG) موجود است

مسئولیت اداره جوامع و دولت محلی (CLG). پنج هدف از

کمربندهای سبز ، تنظیم شده در ۲PPG ، عبارتند از:

check برای بررسی پراکندگی بدون محدودیت مناطق بزرگ ساخته شده.

• برای جلوگیری از ادغام شهرهای همسایه با یکدیگر.

• کمک به حفاظت از حومه از تجاوز؛

• برای حفظ موقعیت و شخصیت خاص شهرهای تاریخی و



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

• برای کمک به بازآفرینی شهری ، با تشویق به بازیافت زمین های فرسوده و سایر شهرها.

خط مشی ۲PPG به وضوح بیان می کند که مهمترین ویژگی کمربندهای سبز باز بودن و ماندگاری آنها است. مقامات محلی باید در تهیه نقشه های مکانی به سیاست کمربند سبز توجه کنند  
سیاست در ۲PPG همچنین می تواند یک ملاحظه اساسی در تصمیم گیری در مورد برنامه های کاربردی و تجدیدنظرهای فردی باشد

منطقه تحت پوشش کمربند سبز از طریق برنامه ریزی سطح استراتژیک تنظیم شده است. از سال ۲۰۰۴ این برنامه ریزی از طریق استراتژی های فضایی منطقه ای با مرزهای دقیق تعیین شده توسط چارچوب های توسعه محلی انجام شده است. هرگونه تغییر باید در وزیر امور خارجه توجیه شود که باید متقاعد شود که شرایط استثنایی وجود دارد و گزینه های دیگری در نظر گرفته شده است. ماندگاری به این معنی است که مرزهای کمربند سبز باید بیش از عمر یک برنامه توسعه دوام داشته باشد و هر بار که یک برنامه توسعه محلی یا استراتژیک بررسی می شود ، بررسی نشود. سابقه تغییر توسط ۱۱CLG حفظ می شود.

توسعه در کمربندهای سبز کاملاً کنترل می شود و یک فرض کلی علیه وجود دارد  
توسعه نامناسب توسعه مناسب در نظر گرفته شده شامل موارد زیر است:

توسعه در مقیاس کوچک در داخل روستاها ؛ گسترش / استفاده مجدد از ساختمانهای موجود ؛ و توسعه کاملاً در ارتباط با کشاورزی ، جنگلداری و ورزش و تفریح در فضای باز مورد نیاز است. در صورت وقوع هرگونه توسعه یا بازآفرینی در سطح وسیع زمین ، از جمله استخراج مواد معدنی ، محل دفن زباله ، پیشنهادات جاده ای یا ستون های برق ولتاژ بالا ، این امر اغلب با کمک به اهداف استفاده از اراضی کمربند سبز یا افزودن به مرز کمربند سبز در مکان دیگری تنظیم نمی شود (Green Belts: a greener future)

سرزمین کمربند سبز با چالش های زیادی روبرو است. پیش بینی می شود نیازهای متنوع و غالباً متناقضی را برآورده سازد و با توجه به کنترل های برنامه ریزی حاکم بر آن و فشارهای شهری ، مورد توجه جدی قرار می گیرد که با آن روبرو است. هدف اصلی کمربند سبز روشن است. ۶۰ سال پیش برای محافظت از حومه در برابر گسترش شهر و حفظ شخصیت و نشاط شهرها معرفی شد. برای این منظور ، که اساسی باقی مانده است ، بسیار کارآمد بوده است. پس از آن ، اهداف استفاده از زمین که زمانی به عنوان کمربند سبز تعیین شده بود ، در سال ۱۹۹۵ به سیاست برنامه ریزی معرفی شد. این اهداف برای ایجاد مناظر تفریحی و جذاب ، برای بهبود زمین های آسیب دیده و متروکه ، برای حفاظت از طبیعت و حفظ کشاورزی و جنگلداری بود. این گزارش میزان تحقق کمربند سبز در حال حاضر برای رسیدن به این اهداف مثبت را مورد بررسی قرار می دهد و همچنین به دنبال آن است که کمربند سبز در آینده چه چیزی را می تواند ارائه دهد. این گزارش ، برای اولین بار ، اطلاعاتی در مورد وضعیت سرزمین کمربند سبز را گرد آورده و این اطلاعات را با سایر مناطق انگلیس مقایسه می کند. ما شواهدی ارائه می دهیم که ۱٫۶ میلیون هکتار کمربند سبز یک محیط طبیعی غنی و متنوع و بسیاری از مزایای مرتبط با آن را برای جامعه فراهم می کند. خدمات



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اکوسیستم ارائه شده توسط زمین کمربند سبز بسیار قابل توجه است و دارای ارزش اقتصادی است که اغلب دست کم گرفته می شود یا به راحتی قابل درک نیست. نتیجه می گیریم که این مناطق می توانند در مقابل تغییرات آب و هوایی ، رشد روزافزون جمعیت انگلیس و نیاز به اقتصاد کم کربن اهمیت بیشتری پیدا کنند. آنها همچنین می توانند از طریق فراهم آوردن فضایی برای زندگی فعال در فضای باز و مواد غذایی مغذی که به صورت محلی تولید می شوند ، به ایجاد جامعه ای سالم کمک کنند. خواست ما خواستار جاه طلبی بیشتر برای افزایش مزایا و خدمات ارائه شده توسط زمین کمربند سبز است تا بتوانیم افتخار کنیم که آن را به نسل بعدی و همه شهرها و شهرهای بزرگ ما باید توسط یک محیط طبیعی قابل تشخیص و به خوبی حفظ شوند. در سند خلاصه همراه با این گزارش شواهد ، فرصت های دستیابی به این هدف را شناسایی کرده ایم. ما از همه کسانی که علاقه مند به مدیریت زمین های اطراف مناطق شهری ما هستند دعوت می کنیم تا درباره این ایده ها با ما گفتگو کنند و برای ایجاد کمربندهای سبز و حاشیه های شهری مناسب برای آینده همکاری کنند(همان)

## نتیجه گیری

آمارها نشان میدهد حدود ۱/۳ جمعیت رشت در حاشیه شهر سکونت میکنند که بسیاری از این جمعیت در حاشیه مسیرهای منتهی به شهر و بطور کلی لکه هایی پراکنده را در اطراف شهر را تشکیل داده اند که این نشانه عدم برنامه ریزی در شهر است. در بسیاری از کشورهای جهان و همچنین در ایران سعی بر متوقف سازی رشد افقی شهرها است و سیاست محدود سازی رشد در حال اجراست که از طریق تعیین محدوده مشخص برای رشد شهرها یا کمربند سبز محقق میگردد لذا در این پژوهش سعی شده محدوده مشخص شده، مورد بررسی قرار گیرد. نمونه هایی از تجارب جهانی نیز که در بالا مشاهده میشود کمربندسبز را مانع رشد بی رویه معرفی میکنند و از آن در زمینه هایی مانند کشاورزی، توریسم و حفاظت محیط زیست استفاده شده است. در جمع بندی مطالب مرتبط با مفهوم حریم و کمربند سبز و با توجه به بررسی نمونه های موردی در نقاط مختلف دنیا می توان گفت که با توجه به عدم توفیق سیاست های محدودسازی رشد شهری در ایران نظیر تعریف خط محدود کننده رشد شهر، وجود محدوده ای تحت عنوان کمربند سبز در حریم پیرامون شهرها به منظور برنامه ریزی منطقه اراضی حریم شهر و مدیریت توسعه شهر، به دلایل ذیل می تواند توجیه پذیر باشد:

- مقابله با پدیده پراکنده رویی در شهرها؛
- ذخیره زمین برای گسترش پیوسته شهر در آینده؛
- ذخیره زمین برای برخی تأسیسات خاص مانند فرودگاه، استادیوم، نمایشگاه و...؛
- ایجاد فاصله با فعالیت های آزاردهنده مانند ژنراتورهای بادی، پالایشگاه و...؛
- ایجاد فضا به منظور ارتباط با طبیعت؛



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



- ایجاد فضا برای تفریح و ورزش مانند گردشگری، کوهنوردی و...

## منابع و ماخذ

- ۱) شیخی سرپیری، سجاد حسن، رنگرز، رمضان، قاسم زاده، سیدمرتضی، نصرالله کلانتری، محمدرضا (۱۳۹۴). بررسی و ارزیابی کارکردهای فضای سبز شهری با رویکرد توسعه پایدار (مطالعه موردی: منطقه ۸ تهران). اولین کنفرانس بین المللی علوم جغرافیایی.
- ۲) داداش پور، هاشم، جوادی، محمد، رفیعیان، مجتبی (۱۳۹۱). بررسی نحوه ایجاد کمربند سبز و تأثیر آن در هدایت و کنترل رشد شهری حریم تهران. معماری و شهرسازی آرمان شهر. شماره ۱۳. پائیز و زمستان ۱۳۹۳.
- ۳) محمودزاده، حسن، خوش روی، قهرمان (۱۳۹۴). کاربرد رگرسیون لجستیک در مدل سازی توسعه شهری (مطالعه موردی: منطقه شهری بناب). نشریه مطالعات شهری. دوره ۴، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۴، صفحه ۳۱-۴۶.

## منابع لاتین

1. Kaplan D, Wilroy JA, Holloway SR. (2018). Urban geography. Translated by: Hatami-Nejad H, Baratnia A. Qom: Qom Publications. (In Persian).
2. Nikkor ZT, Afrasiabi F. (2018). Explaining factors influencing citizenship ethics. Ethics in Science and Technology; 13(3). (In Persian).
3. Papeli-Yazdi MH, Rajabi-Sanaajerdi H. (2013) Theories of City and Surround. Tehran: SAMT Publication. (In Persian).
4. Hall P, Pfeiffer W. (2018). The urban future of the 21st century (World agenda for the 21st century) Translated by: Soruro R, Asteelaji A. Tehran: Publications Islamic Azad University. (In Persian).
5. Fathi S. (2016). Sociological analysis of observance of citizenship ethics in urban space. Seventh-day Urban Sociological Studies; 18(12):116-145. (In Persian).
6. Hazrati M. (2015). The effect of servant leadership on organizational trust and empowerment of employees in public organizations [MA Thesis]. Tehran: University of Tehran. (In Persian).
7. Dominique L. (2011) Citizenship. In: Zalta EN. ed. The Stanford encyclopedia of philosophy. USA: Stanford University
8. Ahangae N, Rasuli R, Darwish H, Asadi M. (2018). The ethical necessity of explaining the model of democratic citizenship. Iranian Governmental Organizations; 13(3). (In Persian).
9. Statistics Center of Iran (2017). Statistics of Ilam province. Available at: <https://www.amar.org.ir/>. Accessed: 12 Feb 2018.
10. Azar A. (2012). Ethics in operational research and sustainable development. Ethics in Science and Technology; 7 (2). (In Persian).
11. Jabari O, Fili A, Safai M. (2019). The role of ethics in sustainable development. Shiraz: 1st National Conference on Management, Ethics and Business. (In Persian).
12. Abbaszadeh-Tehrani N. (2016). The lost impact of ethics in the triangle of sustainable development. Ethics in Science and Technology; 11(1). (In Persian).
13. Shiravand M, Hosseini SS. (2016). The relationship between ethics and citizenship and relation to sustainable tourism. Bioethics Journal; 6(21). (In Persian).
14. Aghajani M, Khairi-Dost Z. (2015). Sustainable development alongside justice and ethics in Islamic economics. Islamic Economics and Banking Quarterly; 7(10). (In Persian).



## ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



15. Samimifar F, Hamzinejad M. (2012). Validation of new principles of social sustainability based on Islamic ethics. Journal of Islamic Architecture Research; 1(1). (In Persian).
16. Georgia A, Jarahzadeh M, Rafiei N. (2017). The role of ethics in environmental protection and sustainable development with an emphasis on Islamic perspective. Tehran: Iran's First National Conference on Environmental Research. (In Persian).
17. Green Belts: a greener future A report by Natural England and the Campaign to Protect Rural England